

Orizonturile interpretării moralității.
Normativitate, intersubiectivitate, lumea vieții
(Rezumat)

Horizons of interpretation of morality. Normativity, intersubjectivity, lifeworld

Conferențiar dr. Imre Ungvári- Zrínyi

Subiectul tezei mele de abilitare este un rezumat al cercetărilor și al rezultatelor pe care le-am obținut după momentul susținerii tezei de doctorat. Deoarece în cazul majorității cercetărilor mele m-am concentrat asupra metodologiei filosofice și asupra diferitelor domenii ale filosofiei morale, titlul tezei mele este *Orizonturile interpretării moralității. Normativitate, intersubiectivitate și lumea vieții*. Prezentul extras prezintă modul în care această idee centrală a ajuns în prim planul preocupărilor mele, precum și etapele de realizare și formele pe care a luat această idee centrală.

De la normativitatea transcendentă la fenomenologia lumii vieții

Întrebarea centrală a tezei mele de doctorat era legată de validitatea gândirii transcendentalismului normativ (axiologic) neokantian și limitele acestei abordări filosofice. Din punct de vedere teoretic, am resimțit un sentiment de incompletitudine prin faptul că actele de cunoaștere și acțiunile evaluative din teoria neokantiană a normativității transcendente sunt tematizate doar la nivelul general, principial, fără a se acorda atenție formelor empirice, intersubiective, lingvistice și comunicative de realizare a acestora. Am considerat că, pentru a dezvolta cadrul teoretic pentru cercetarea mea în domeniul eticii generale și aplicate, trebuie să

înlocuiesc normativitatea transcendențială de origine neokantiană cu o abordare diferită, una mai nuanțată și mai eficientă.

În căutarea unor noi perspective, interesul meu s-a îndreptat către hermeneutica lui Gadamer, către care am fost atras inițial de practica - dincolo de transcendentalism - a dezvăluirii sensului prin dialog. Interesul meu a fost sporit de faptul că, în această nouă abordare, studiul interacțiunii interpretative implică problema constituirii unor legături etice între părțile implicate în interpretare. Finitudinea și temporalitatea, înțelegerea care mediază între orizonturile interpretative și interpretarea rolului demersului filosofic în istoria tradiției, au fost elemente care au întărit în mine ideea necesității acestei cotituri, care promitea o înțelegere mai profundă a problemelor de filosofie etică și morală, întrucât implica, în mod genuin, o explorare a formelor istorice ale interacțiunilor dialogale și a modurilor de cooperare morală.

În cadrul temei mele recurente de cercetare, pe filiera studiilor de etică generală, am investigat formele de atitudine și comunitar-relaționale ale gândirii morale și ale comportamentului moral, căutând posibilele forme de tranziție între abordarea kantiană și cea hermeneutică. Am studiat subiecte precum *virtutea*, *păcatul*, *prietenia*, *conștiința*, toate acestea dovedindu-se a fi capabile să exprime, în forme de adresare dialogică și forme de autoadresare, calitatea morală a persoanei și așteptările comunității față de aceasta. În formațiunile de tip dialogal astfel construite, am putut urmări dezvoltarea identității de sine dinamice a persoanei morale, formele de *autenticitate a caracterului* și *împletirea* acestor forme cu diferitele tipare ale relațiilor sociale. În tot acest timp am căutat perspectiva cerută de problematica aflată în discuție, căutând, de fapt, clarificarea diferitelor aspecte ale propriei mele viziuni filosofice ca metodă de a da sens întrebărilor filosofice etice și morale, și am apelat din ce în ce mai mult la aspectele gadameriene și heideggeriene ale hermeneuticii filosofice, la fenomenologia intersubiectivității (Husserl, Schütz, Tengelyi) și la abordările comunitare și ale istoriei vieții (Taylor, MacIntyre), care întrebunțează ambele viziuni.

Analizele mele, consacrate unei treceri în revistă tematice și istorico-filosofice a conceptelor etice de bază, au abordat, de asemenea, probleme globale ale subiectului, cum ar fi *libertatea* și *dreptatea* ca o condiție a relațiilor morale. Pentru mine, studiul acestor concepte, care sunt fundamentale într-un sens mai larg și care au, de asemenea, implicații din perspectiva filosofiei politice, a reprezentat un progres metodologic și teoretic, deoarece mi-a îndreptat atenția

asupra condițiilor de interrelaționare a categoriilor de bază mai sus menționate. Din punct de vedere moral, acțiunea sau comportamentul sunt interpretate din perspectiva libertății implicate într-o acțiune sau un anumit comportament, precum și a generalității (dreptății) obiectivelor lor morale și, prin urmare, atât libertatea, cât și dreptatea, deși din puncte de vedere diferite, pot fi înțelese ca orizonturi de realizare a posibilităților și comprehensiunii morale. Aceste aspecte fundamentale ale apartenenței individuale și comunitare, de la Platon și Kant (și Husserl) la Arendt, Rawls și Taylor, arată clar dimensiunile vieții morale care converg în aceeași direcție, dar care dau naștere la interpretări diferite.

Pe parcursul cercetărilor mele de etică generală, o problemă metodologică specifică era dată de faptul că categoriile morale de bază (caracter, utilitate, autonomie, autenticitate) au fost formulate prin concepte bazate pe metodologii filosofice diferite, deși toate reprezintă o "viziune esențială" a sferei moralității, aparținând, dacă ne putem exprima astfel, aceluiași *domeniu tematic*. Am considerat, așadar, că reflecția etică trebuie să pornească de la o viziune morală receptivă la diferitele aspecte eterogene, chiar dacă, în aceste condiții, ideea de unitate a subiectului moral în viziunea și voința acestuia părea a fi o problemă aproape de nesoluționat. Am încercat să soluționez această problemă metodologică prin viziunea mea privind principiile formale ale vieții subiectului moral.

Pe parcurs am putut conștientiza faptul că problematica devenirii ființei morale, inclusiv aspectele sale legate de teoria subiectului și a identității, a fost o problemă recurentă pe fundalul diverselor mele studii etice. Întrebarea pe care mi-am pus poate fi formulată astfel: *prin intermediul căror principii de bază și sub influența căror factori poate deveni subiectul gândirii și al acțiunii o ființă morală sau, mai precis, aceea ființă morală care ar trebuie să devină în calitate de sine, ca urmare a propriei sale istorii de viață și a structurii complexe a relațiilor morale în care se situează acest subiect?* Prin urmare, am sintetizat analizele mele de filosofie morală într-o structură tematică de gândire, completată de o expunere tematică a acestui aspect-cadru (a se vedea lucrarea mea despre *Principiile formative ale vieții în procesul autodevenirii*¹). În acest fel, în reflecția mea etică, prin evidențierea posibilităților personale (precum libertatea, voința, conștiința, prietenia

¹ Imre Zrínyi Ungvári: *Principiile vieții noastre. Moralitatea în gândire și în viața cotidiană*, Editura Atelierul Universitar-Societatea Bolyai, Cluj-Napoca, 2014, 11-24.

etc.) care guvernează devenirea morală sub forma unor "principii de viață", am dorit să mă îndrept spre o explorare a sensului moral ale fenomenelor vieții.

Explicitarea principiilor de viață ca posibilități existențiale personale a reprezentat o abordare nouă, în sensul că nu am dezvăluit principiile ca ținând de sfera cerințelor și imperativelor, și nici ca valori, ci mai degrabă ca "exigența realizării sensului, exigență împletită cu ființa noastră". Acest mod de abordare, bazat pe Husserl, Gadamer și Charles Taylor (dar și, într-o măsură mai mică, pe Lévinas, Sartre și Michel Foucault), a fost în același timp flexibil, situaționalist, personalist și orientat spre principii de formă, însă a avut în același timp și exigența universalității (generalității?) din punct de vedere etic. Consider (și opinia mea a fost confirmată și de alții), că modul meu de abordare bazat pe conceptul de principii ale vieții poate fi considerat un experiment de gândire "interesant" și "original" datorită faptului că analiza interdependenței dintre principiile formei și unicitatea individului permite delimitarea unui *întreg a vieții morale* care evoluează dinamic și care se integrează într-o comunitate de relații.

Această paradigmă etică interpretează normativitatea ca pe o formă de anticipări ale sensului și a experienței etice constituite din interior și în mod activ, nu doar interiorizate, și nu doar ca un construct teoretic, ci și ca un aspect definitoriu al sinelui, care este capabil să își asume responsabilitatea pentru el însuși și pentru ceilalți chiar în aceste forme. Această descriere a fost posibilă datorită unei înțelegeri mai profunde a abordării fenomenologice. Nu mă refer doar la utilizarea din ce în ce mai aprofundată a gândirii etice a lui Husserl, ci și la cunoașterea și utilizarea din ce în ce mai aprofundată a tot mai multor aspecte ale interpretării fenomenologice.

Punctul de vedere, fundamental pentru dezvoltarea viziunii mele fenomenologice, și care s-a impus treptat, ieșind din sfera unui mod de analiză subordonat, a fost ideea husserliană conform căreia analiza fenomenologică necesită descrierea acelor experiențe subiective care ne fac accesibile, în modalitățile evidenței și cu ajutorul intenționalității, conținuturi esențiale specifice. Pentru mine, unul dintre cele mai dificile aspecte ale schimbării de perspectivă fenomenologică a fost cerința husserliană ca, odată cu trecerea de la o poziție psihologică-experiențială-științifică la una fenomenologică-ideatică-științifică, "să punem între paranteze orice a percepție științifică empirică și orice presupunere a existenței, căci doar ceea ce este trăit intern sau în alt mod (de exemplu, în simpla fantezie) este contemplat intern (...) ... Extragem ideatic din aceste "esențe generale și conexiuni de esențe", speciile experiențiale ideale și cunoașterea ideal-valabilă a

esențelor având diferite grade de generalitate"² . Pe lângă aceste concluzii epistemologice, fundamentale pentru o posibilă nouă teorie etică, în urma studiului aprofundat a lui Husserl, am conștientizat faptul că procesul complex al interpretării implică o tranziție de la o explorare statică-egologică și genetică a sensului la o experiență interpretată intersubiectiv, care poate fi văzută, într-un fel, ca o corecție sau o probă a rațiunii subiective. Înțelegerea experienței în complexitatea și diversitatea ei necesită stăpânirea tuturor celor trei abordări fenomenologice menționate mai sus. În ciuda punctului său de plecare transcendentă, această abordare nu exclude intersubiectivitatea din procesul de cunoaștere. Conform poziției lui Husserl din *Criza științelor europene și fenomenologia transcendentă*, procesul constant de percepție a lumii este mediat de relațiile noastre cu alți oameni și, în acest fel, chiar și "simplul conținut perceptiv" devine intersubiectiv și conține întotdeauna "un fel de schimbare a validității bazată pe o corecție reciprocă"³ . Pe lângă toate acestea, acest lucru permite, de asemenea, indivizilor, ca subiecți ai unor experiențe posibile, să aibă propriile experiențe și schimbări de valabilitate, fiind în același timp conștienți de interconectarea lor cu colegii lor și de perspectivele diferite ale acestora unii față de ceilalți.

Descrierile fenomenologice ale experiențelor umane fundamentale mi-au confirmat faptul că subiectul socializării morale nu este un "subiect al rațiunii" extra-temporal, ci este contingent tocmai datorită finitudinii și temporalității sale, deși, pe lângă "experiența de sine", pe parcursul individuării proprii, subiectul trece în mod inerent prin "experiența lumii" și a "conviețuirii cu ceilalți". În manuscrisele sale de cercetare la *Criza științelor europene*, Husserl, enumerând condițiile de dezvoltare a *empatiei*, a *iubirii*, a *conștiinței scopului* și a *simțului datoriei*, explorează, pas cu pas, gradele întrupării sociale a subiectului, de la relațiile umane spontane "instinctive" la relațiile umane sociale și sociale ghidate de iubire și convingeri comune⁴ . Toate aceste procese, însă, pot fi înțelese ca etape ale socializării morale doar dacă conștiința apartenenței

² Edmund Husserl: *Logikai vizsgálódások*. V. Vizsgálódás. Az intencionális élményekről és azok „tartalmairól”, In: Varga Péter András – Zuh Deodáth (szerk.): Husserl és a Logikai vizsgálódások. Ismeretfilozófia és fenomenológiai filozófia, L'Harmattan – Magyar Daseinanalitikai Egyesület, Budapest, 2009, 38. (*Investigații logice*. V. Anchetă. Despre experiențele intenționale și "conținuturile" lor , In: Husserl și investigațiile logice. Filosofia cunoașterii și filosofie fenomenologică, L'Harmattan – Asociația maghiară de Daseinsanaliză d, Budapesta, 2009, 38.)

³ Edmund Husserl: *Az európai tudományok válsága és a transzcendentális fenomenológia I. (Criza științelor europene și fenomenologia transcendentă I.)*, Atlantis, Budapest 1998. 206.

⁴ a se vedea în special Nota de lucru nr. 9, intitulată "Spiritul comun I. Persoană, comunitate de persoane", care datează din perioada în care pregătea Studiul de criză. Comunități personale de acțiune. Comunitate - Societate (Freyburg, 1921), în Edmund Husserl: Sur L'intersubjectivité (I-II) [Edmund Husserl: Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlaß: Erster Teil: «1905–1920»; Zweiter Teil: «1921–1928» ; Dritter Teil: «1929–1935». Husserliana XIII., XIV., XV.". Traducere parțială din Husserliana XIII, XIV, XV], II, trad.: Husserliana XIII, XIV, XV], II. Natalie Depraz, Paris, Presses Universitaires de France, 2001, 264-284.

la o comunitate include dezvoltarea unor comportamente concrete, fundamentate normativ, din partea subiectului⁵.

Interpretarea evenimentelor/situațiilor etice de viață

Elaborarea unei teoretii generale etice prin intermediul problemelor ce se ivesc în cadrul praxiologiei, implică întotdeauna perspectivele de referință și de aplicare la situații de viață practice, care poate fi realizată în parte prin cartografierea aspectelor practice și de filosofia moralei ale problematicii în cauză, și pe de altă parte prin identificarea și elaborarea problemelor sectoarelor de activitate care trebuie interpretate, care sunt înrădăcinate în viața cotidiană și care leagă aspectele calității vieții și ale perspectivelor de viață ale oamenilor de problemele cotidiene din domeniile vieții profesionale (procesele umane și naturale ale vieții, economie, servicii publice, sfera publică). Fără o astfel de examinare a situațiilor problematice înrădăcinate în etica socială și în moralitatea sectorială, filosofia etică și morală ar fi lipsită de un scop concret și ar rămâne incompletă. Domeniile de moralitate sectorială pe care le-am investigat sunt legate în principal de etica economică, de etica politică și de etica serviciilor publice, precum și de etica mass-mediei.

Acțiunile și activitățile implicate în etica economică, inclusiv consecințele lor socio-umane și ecologice, necesită în mod inerent un mod de gândire capabilă să problematizeze aceste niveluri de acțiune și de sisteme de relații, ceea ce reprezintă o nouă provocare metodologică pentru etică. Printre acestea se numără nevoia de comprehensiune a temporalității, a istoricității și capacitatea de a lua în considerare condițiile și consecințele sistemice, pe scurt, gândirea complexă.

Interpretarea orizonturilor moralității m-a condus la înțelegerea faptului că studiul problemelor etice practice are condiții metodologice și implicații practice. Etica aplicată nu este doar o prelungire sau o anexă a eticii generale, ci o încercare de a înțelege modul în care funcționează în realitate viața morală, deoarece ea nu este altceva decât o problematizare a aspectelor morale din anumite domenii ale vieții practice (de exemplu, în sfera structurilor cuprinzătoare de activități sociale, precum și în lumea profesiilor). Dacă luăm în considerare faptul că formele de individualizare nu sunt posibilități abstracte și nici nu sunt doar "construcții pure" ale subiectului moral, ci sunt forme sociale întărite și puse în prim-plan în mod sistematic de către

⁵ Ungvári-Zrínyi, Imre: Contingență, comunitate, individualitate. În: publicațiile științifice ale Universității Eszterházy Károly - *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio Philosophica* - Studii de filosofie, 2019 (Vol. 42), 34.

tradiție și, uneori, de către structurile actuale ale puterii, trebuie să examinăm cu atenție coerența acestor forme cu ceea ce considerăm a fi scopuri dezirabile sau non-dezirabile din punct de vedere moral.

Planurile mele profesionale

Printre planurile mele profesionale viitoare ocupă un loc important aprofundarea unității metodologice ale gândirii și cercetărilor mele, ceea ce include atât regândirea rezultatelor obținute până acum într-o formă mai coerentă din punct de vedere metodologic, cât și definirea și dezvoltarea unor noi direcții de cercetare. Voi schița, în cele ce urmează, câteva dintre direcțiile posibile și în același timp necesare pentru dezvoltarea ulterioară a viziunii mele filosofice:

1. elaborarea mai amănunțită a abordării mele de *fenomenologie a timpului* (relațiile de bază cu trecutul și istoria). În cadrul cercetărilor mele pe acest subiect, aș dori să examinez relația dintre formele de temporalitate subiective și intersubiective și formele reprezentărilor temporale, la rândul lor împletite cu diferitele procese din domeniul lumii vieții.

2. aprofundarea abordării *fenomenologice a lumii vieții* și a *fenomenologiei sociale*, inclusiv prin explorarea modalităților și sistemelor de relații de "întrupare în lumea înconjurătoare" și de "întrupare în comunitate". O posibilă direcție în acest sens este elaborarea unei metodologii fenomenologice mai coerente (Merleau-Ponty) și complementaritatea acesteia cu alte tendințe filosofice contemporane, cum ar fi teoria socială critică (de exemplu, Axel Honneth, Foucault, Agamben, Byung-Chul Han).

3. extinderea cercetărilor mele legate de *fenomenologia vieții* (pe urmele lui Renaud Barbaras), a cărui scop este pregătirea aprofundării cercetărilor mele din domeniul etice generale și sectoriale în contextul unei sinteze filosofice mai cuprinzătoare. Această sinteză are ca scop dezvoltarea unei abordări bioetice și ecoetice coerente.